

УДК 341.48

І. Жаровська

Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету "Львівська політехніка",
д-р юрид. наук, проф.
кафедри теорії та філософії права

ПРАВОВА СОЦІАЛІЗАЦІЯ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ НАУКИ

© Жаровська І., 2016

Розглянуто проблему правової соціалізації особи, вказано на роль та значення правової соціалізації на сучасному етапі розвитку правової науки. Доведено, що чим більше соціалізована людина, тим більше вона виявляє свої здатності бути головною продуктивною силою суспільства, тим більше виявляється здатною зрозуміти навколишню природу, право, державу і суспільство як цілісні системи.

Ключові слова: правова соціалізація, особа, юриспруденція, оновлення, методологічний підхід.

И. Жаровская

ПРАВОВАЯ СОЦИАЛИЗАЦИЯ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ РАЗВИТИЯ ПРАВОВОЙ НАУКИ

Статья посвящена проблеме правовой социализации личности. Указано на роль и значение правовой социализации на современном этапе развития правовой науки. Доказывается, что чем более социализирован человек, тем больше он проявляет свои способности быть главной производительной силой общества, тем больше оказывается способным понять окружающую природу, право, государство и общество как целостные системы.

Ключевые слова: правовая социализация, лицо, юриспруденция, обновление, методологический подход.

I. ZHAROVSKA

LEGAL SOCIALIZATION AT THE PRESENT STAGE OF DEVELOPMENT OF LEGAL SCIENCE

The article deals with the problem of legal socialization. Indicate the role and importance of legal socialization in the current development of legal science. It is shown that the more socialized man, the more it reveals its ability to be the main productive force of society, the more it is able to understand the natural environment, law, state and society as a whole system.

Key words: legal socialization, individual, law, updating, methodological approach.

Постановка проблеми. Сучасне державознавство акцентує на тому, що необхідний двосторонній тісний консенсусний діалог між державною та громадянським суспільством, тому

актуальними проблемами сьогодення є не тільки формування правової держави, але й пов'язане з ним питання підвищення правової культури суспільства. Для успішного реформування судової, конституційної та адміністративної системи необхідно мати в арсеналі належну основу, чим і є розвинений інститут громадянського суспільства. В цьому аспекті вагома роль правової соціалізації як процесу та наслідку взаємодії окремої особи та й всього суспільства з правом. Унаслідок ефективної правової соціалізації в широкому контексті відбувається розвиток національної правової системи та державності з високими правовими та демократичними стандартами, утвердження в суспільній свідомості принципів верховенства права, пріоритетності прав і свобод людини і громадянина, законності, незалежності суду і підкорення його лише закону, ефективної боротьби з корупцією і злочинністю. Вказане активізує потребу дослідження проблем соціалізації та пов'язаних з ними явищ, таких як правосвідомість, правова культура, правове виховання тощо.

Аналіз дослідження проблеми. Питання оновлення змісту теорії держави і права як науки досліджували багато науковців у різних напрямках суспільних знань. У вітчизняній юридичній науці вказану проблему або суміжні з нею аналізували вчені Ю. Бисага, С. Бостан, М. Кельман, В. Ковальчук, М. Козюбра, О. Скакун, С. Сливка, Ю. Оборотов та ін. Незважаючи на велику увагу вчених до теорії держави і права, залишається велике коло невирішених питань.

Мета статті – визначити необхідність наукового дослідження проблем оновлення методологічних підходів, серед яких дослідження такої категорії, як правова соціалізація особи.

Виклад основного матеріалу. Сучасна наука загалом почала відмовлятися від низки застарілих фундаментально-теоретичних і методологічних принципів. Це дає змогу виходити на рівень розуміння світу не як такого, що складається з елементарних частинок – “цеглинок” матерії, а як такого, що являє собою сукупність нелінійних процесів. Активно відбувається процес переосмислення сталих філософських категорій, формується нова картина “світу” і “людини”, внесок у яку роблять і технічні науки. Вказане зумовлено домінуванням розвитку інформаційних та технічних галузей знань, що спричиняють справжній переворот у системі матеріальної та духовної культури.

Право об'єктивно покликане сприяти задоволенню людських потреб. Вирішують це завдання, забезпечуючи безперешкодну реалізацію у конкретних історичних умовах прав людини – вираження особистісної цінності права. Проте зрозуміти смисл категорії “права” неможливо без з'ясування сутності його носія. Вказане зумовлює процес соціалізації індивіда, як його можливість прояву та реалізації своїх сутнісних сил, має комплексніший, глобальніший характер, пов'язаний з розумінням людини як складової частини Всесвіту, всієї світобудови загалом, що виходить, як сказав би В. І. Вернадський, за межі біосфери і введене в межі ноосфери.

Власне правова соціалізація має дві основні особливості. Перша пов'язана зі статусом права в суспільстві, зі статусом правових норм і цінностей стосовно інших норм і цінностей. Тут правова соціалізація тісно пов'язана з проблемою праворозуміння. Праворозуміння дефініціюють як особливий спосіб соціальної діяльності, спрямований на пізнання загальних закономірностей функціонування права, на представлення отриманих знань у формі наукового (логічно й об'єктивно істинного) знання, а також на впровадження сформованих теорій та концепцій як загальноновизнаних підстав правових практик, які реалізують особливі (науково-правові) соціальні інститути і суб'єкти у специфічній формі з використанням спеціального (науково-правового) інструментарію (методу) пізнання.

Інтерес сучасної юридичної науки до праворозуміння детермінується не лише колом численних об'єктивних і суб'єктивних причин, а й цілком конкретними закономірностями. Історичний аналіз генези питання праворозуміння у системі юридичного знання дає підстави вважати, що для кожного історичного етапу розвитку суспільства характерна активізація наукових зусиль, спрямованих на розвиток конкретних концепцій праворозуміння. Панівні нині уявлення про праворозуміння критикують, тривають пошуки нових теоретичних концепцій праворозуміння,

окремі з них через наукову неспроможність зазнають фіаско, кануть у небуття. Однак дискурс триває і тепер загально визнано, що на формування типів праворозуміння найбільше впливають позитивізм, юснатуралізм та лібертарний соціологізм. Кожна з цих концепцій пропонує своє бачення сутності права та правової дійсності, проте жодна з них не може претендувати на абсолютність істини, що пов'язано, передусім, з особливою складністю і багатогранністю об'єкта дослідження – права.

Відмова від радянської офіційної ідеології та загалом від ідеологізованого підходу до формування правової доктрини передбачає ситуацію, коли колишня єдність поглядів на право лише як на систему норм, встановлених державою і забезпечених державним примусом, підірвана, а жоден з нових підходів до розуміння права, що формуються, ще не здобув достатнього визнання і поширення. Сьогодні у вітчизняній теорії права триває складний і болісний пошук нового типу праворозуміння, що відповідає сучасним соціальним реаліям і враховує і власний історичний досвід, і світові досягнення у дослідженні правових засад суспільного життя. Поки ж відсутність у нашій юриспруденції достатньо авторитетної та загально визнаної позиції в цьому фундаментальному для неї питанні спричиняє і відсутність повноцінної правової доктрини, негативно позначаючись на стані правової практики. Тому в теорії права актуалізувалось завдання розроблення концепції праворозуміння, яка могла б дати теоретично обґрунтовані й верифіковані критерії правової субстанції, що окреслюють межі конституційно-правового простору для законодавця і правореалізатора.

Право в сучасних суспільствах представляється як явище апіорі дане, як формалізована система норм та інститутів, мета яких полягає у регулюванні соціальних стосунків. Інші ж соціальні норми і цінності насправді не формалізовані та з'ясовуються у процесі спостереження над життєдіяльністю всього співтовариства.

Деякі юристи й антропологи прагнуть представити природу норм і цінностей правової системи як просту фіксацію або систематизацію за допомогою права соціальних норм та інститутів. Ця систематизація має на меті спростити індивідуальну взаємодію і особливе врегулювання суперечок, встановивши загальні правила. Йдеться про те, що право – це один зі способів, які використовують люди для примирення діяльності й поведінки з принципами так, щоб, не дуже сильно їх травмуючи, забезпечити функціонування організованою і передбаченою соціальною реальністю.

Друга особливість – це загальнообов'язковість правових норм. У свідомості законодавця правова норма відрізняється від інших соціальних норм, вона застосовується до всіх, претендує на ефективність в реалізації своїх цілей. “Ніхто не може ігнорувати закон”, – стверджує принцип, який передбачає відповідальність у разі незнання закону. Водночас цінністю права є те, що знання закону дозволяє кожному відстоювати свої права.

Соціалізація особи безпосередньо залежить від людини і виходить первинно з внутрішнього буття цієї людини. Соціалізація не є цілком зовнішнім щодо людини, вона ніби зсередини визначає її свідомість, проникаючи і натуралізуючись в різних формах (мова, етнічність, досвід і практика тощо). Система пізнавальних цінностей вступає безпосередньою детермінантою соціалізації суб'єкта діяльності, засвоєння загально визнаних і стандартних норм і правил тієї діяльності, в яких узагальнюється і конкретизується історичний досвід і практика соціального середовища. Соціалізація, в цьому контексті, може бути зрозуміла як деяка, до пори до часу невербалізована і дорефлексивна реальність, відображена у свідомості й самосвідомості суб'єкта. Вона виступає найважливішою передумовою і умовою спілкування індивіда як із самим собою, так і з іншими людьми, спрямованого на пізнання і розуміння навколишнього світу.

Що більше соціалізована людина, то більше вона виявляє свої здатності бути головною продуктивною силою суспільства, то більше виявляється здатною зрозуміти навколишню природу і суспільство як цілісні системи, в основі функціонування і розвитку яких об'єктивні закони. Тому в соціалізованих індивідів з'являється природна потреба розглядати природу і суспільство не метафізично, а діалектично. Виявляючи і відкриваючи зони розвитку, індивід застосовує отримані знання до об'єктивного аналізу дійсності.

Звернення до людини як до суб'єкта правового життя суспільства означає прагнення зрозуміти його в різноманітті правових і протиправних зв'язків, а також інших залежностей, що впливають на правовідносини. Це, своєю чергою, передбачає бажання і вміння помітити за зовнішніми проявами незримі глибинні сили. Впливати на них значно складніше, ніж агітувати або примушувати до запропонованих дій, застерігати або утримувати від заборонених.

Хоча первинно, як вже зазначалося, процес соціалізації залежить від особистості, але опосередковується зовнішніми чинниками, тим соціальним середовищем, в якому перебуває особа, державним впливом, правовиховним процесом, правовими і моральними нормами, які діють у соціальному середовищі. Відомо, що людину формує навколишнє соціальне середовище: всі відносини, зв'язки, явища, з якими вона так чи інакше стикається. Багато відносин складаються непередбачено і можуть виявитися несприятливими. Правова соціалізація вказує механізми виходу з цієї ситуації у правовому полі, в цьому проявляється залежність правової соціалізації від відповідних елементів і структур внутрішнього світу особистості.

Якщо не усунути причини неузгодженості інтересів суспільства та окремих суб'єктів права (колективних та індивідуальних), то все правове виховання та профілактика правопорушень можуть бути зведені (так, переважно, і було донедавна) до стримування "прориву" протиправних інтересів за допомогою застереження і погрози застосування примусу. Тим часом треба надійно запобігти цілепокладанню, що суперечить прагненням суспільства [1, с. 3].

Найважливішою функцією соціалізації є суспільне відтворення. Відбувається двосторонній процес взаємодії індивіда і суспільства, скерований на формування індивіда як суспільно визнаної правової особи. Соціалізація виступає універсальним механізмом відтворення суспільного й індивідуального життя, з активною роллю і соціальної системи, й індивідуальних начал.

Особистість як об'єкт соціальних відносин характеризується через соціалізацію. Соціальний тип впливає на рівень соціалізації особистості. Соціальна людина – це людина, залежна від соціуму. Соціалізація індивіда як процес становлення та розвитку в неї соціальної сутності має власне поле буття, в якому відбивається діалектика об'єктивних і суб'єктивних підстав, що відтворюють і розвивають дійсну природу і сутність людини.

Суспільство, залучаючи індивіда в систему суспільних стосунків, тим самим відтворює себе. Результатом взаємодії особи і суспільства в процесі соціалізації є становлення системи взаємозв'язаних прав і обов'язків держави й особи, з чого випливає принцип їхньої юридичної рівності.

Як соціальна людина, з боку суспільства індивід наділений правами. Одним із найважливіших показників розвитку правової культури суспільства є досягнення якісного стану юридичної охорони та захисту основних прав і свобод людини і громадянина. Показником такого стану слід вважати не лише конституційне проголошення людини, її життя і здоров'я, честі й гідності найвищою соціальною цінністю, але й передусім реальне забезпечення цього конституційного положення; наявність демократичного, гуманістичного, справедливого законодавства, його відповідність міжнародним правовим стандартам у сфері прав людини; існування ефективних національних правових механізмів і процедур для захисту конституційних прав і свобод; реальна можливість звернутися до міжнародних правових інституцій, наприклад, до Європейського суду з прав людини, якщо громадянин вважає, що державні органи порушили його права, а він не зміг за допомогою усіх передбачених законодавством засобів їх захистити. Права людини – це системоутворювальна основа громадянського суспільства [2, с. 67].

Процес соціалізації є активним і двостороннім: як суб'єкт певної соціальної спільноти індивід приймає нормативні та моральні приписи цього суспільства, погоджується із його законами. Будучи регулятором суспільних відносин, право покликане забезпечити в суспільстві стабільний правопорядок, створювати умови, необхідні для активної соціальної діяльності кожної людини та задоволення її потреб. Соціальна цінність права вбачається не в тому, що воно є, що воно діє, а в його здатності гарантувати суспільству і кожному правомірно чинному суб'єкту досягнення соціально значущих результатів, закріплених і охоронюваних правом.

Проте соціальний індивід не просто сприймає право, але й вносить у нього свій зміст, активно впливає на його характер. Тому одним з найактуальніших завдань соціології права є розроблення процедур визначення загального інтересу на основі виявлення інтересів різних груп, верств, інших соціальних спільнот. Виявленню цих інтересів, їх урахуванню і правильному відображенню сприяють узагальнення матеріалів соціологічних досліджень, об'єктивний аналіз громадської думки. Крім виявлення загального інтересу, в процесі створення норм, важливе значення має опосередкованість засвоєння норми індивідуальними інтересами.

В основі прийняття рішення індивідом, чинним у певній соціально-економічній ситуації, – насамперед уявлення про власні інтереси. Необхідно підкреслити, що інтерес індивіда – це передусім об'єктивна характеристика, яка впливає зі становища індивіда, способу його включення в соціальну дійсність. Різноманіття форм включення індивіда в суспільні відносини, в багато соціальних спільнот, зумовлює і різноманіття його інтересів.

Через власну свідомість індивід сприймає чи не сприймає правові норми, визнає або ж не визнає право як соціально ціннісний саме для нього суспільний інститут. Правова соціалізація – це заміна правомірної поведінки з примусу саме правомірною поведінкою, зумовленою особистісними особливостями. На жаль, правотворці та політичні діячі забувають про вищевказане положення. У державі, яка прагне досягти демократичних міжнародних ідеалів і розвивати реальну правову державу, вказаний підхід є неправильним, оскільки нівелює роль правової культури суспільства в процесах реалізації права.

Правова соціалізація виступає проміжною ланкою, механізмом адаптації правових цінностей та принципів до світосприйняття людини. Вона є механізмом своєрідного транспортування ідеологічної сутності від правового поля до індивідуальності людини, провідником від правового до соціального через психологічне. Разом із тим, необхідно зважати і на ту обставину, що правові ідеали мають втілюватися в певних явищах чи подіях об'єктивної реальності, щоб людина оптимально їх сприймала, – це так звані чинники правової соціалізації. Якщо уявляти соціалізацію як канал, через який певне смислове наповнення потрапляє до сфери особистих переконань людини, то чинники є транспортувальним засобом, який “постачає” правові ідеї від абстрактної форми до їх кінцевого втілення в уяві, мисленні та дії. Вони є найгнучкішим елементом структури, який піддається корегуванню з метою підвищення ефективності соціальної дії права [3, с. 65].

Правова держава зацікавлена в організації ефективної правової соціалізації своїх громадян. Це пояснюється необхідністю розвитку соціуму, організації взаємодії держави з громадянським суспільством, досягнення громадянами усвідомлення власної правової цінності.

Отже, у сфері оновлення методологічного підходу до правових досліджень вагомим є питання соціалізації юридичних знань, що передбачається як аспект дослідження правових явищ і процесів не тільки формалізації та інституалізації, але і їхніх проявів у суспільстві. Суспільна реальність виступає певною формою організації відносин в суспільстві та державі. Тому й держава і право з цієї позиції розглядаються як соціальне утворення, функціональне призначення якого полягає у забезпеченні стабільності та стійкого розвитку соціуму. Такий підхід дає змогу розставити акценти у проблематиці співвідношення державності та громадянського суспільства, які разом становлять цілісний соціум.

Висновки. Особистість як об'єкт соціальних відносин характеризується через соціалізацію. Правова соціалізація є процесом формування правової особистості. Встановлено, що соціалізація особи безпосередньо залежить від людини і визначається первинно внутрішнім буттям цієї людини. Тому тут є вагомим є соціальний тип особистості, який виступає результатом взаємодії історико-культурних і соціально-економічних умов життєдіяльності людини, сукупністю повторюваних якостей людини як істоти соціальної. Система пізнавальних цінностей є безпосередньою детермінантою соціалізації суб'єкта діяльності, засвоєння ним загально визначених і стандартних норм і правил тієї діяльності, в яких узагальнюється і конкретизується історичний досвід і практика соціального середовища. Правова соціалізація виступає найважливішою передумовою і умовою

спілкування індивіда як із самим собою, так і з іншими людьми, спрямованого на пізнання і розуміння навколишнього світу.

Правова держава зацікавлена в організації ефективної правової соціалізації своїх громадян. Це пояснюється необхідністю розвитку соціуму, організації взаємодії держави з громадянським суспільством, досягнення громадянами усвідомлення власної правової цінності.

1. Татаринцева Е. В. *Правовое воспитание (методология и методика): метод. пособ.* / Е. В. Татаринцева. – М.: Высш. шк., 1990. – 175 с. 2. *Правова культура в умовах становлення громадянського суспільства: монографія / за ред. проф. Ю. П. Битяка та доц. І. В. Яковюка.* – Х.: Право, 2007. – 248 с. 3. Тарабукін О. Ю. *Правова соціалізація як форма соціального впливу права // Часопис Київського університету права.* – № 1. – 2013. – С. 64–66.

REFERENCES

1. Tatarinceva E. V. *Pravovoe vospitanie (metodologija i metodika) [Legal training (methodology and technique)]: Metod. Posobie*, Moskov: Vyssh. shk. Publ, 1990, 175 p. 2. Bytyak Yu. P., Yakovyuka I. V. *Pravova kul'tura v umovakh stanovlennya hromadyans'koho suspil'stva: Monohrafiya [Legal Culture in terms of civil society]* Kharkov, Pravo, 2007, 248 p. 3. Tarabukin O. Yu. *Pravova sotsializatsiya yak forma sotsial'noho vplyvu prava [Legal socialization as a form of social influence law].* – Chasopys Kyyivs'koho universytetu prava, Vol. 1, 2013, pp. 64–66.